

3. Część szczegółowa – opisy gatunków

Gavia stellata

(Pont., 1763)

Nur rdzawoszyi

Rzqd: nury, rodzina: nury

Status występowania w Polsce

Regularnie, lecz nielicznie przelotny, rzadko zimujący.

Opis gatunku

Nieco większy od krzyżówki, o bardziej wydłużonej sylwetce. Wymiary: długość ciała 56–68 cm, rozpiętość skrzydeł 100–115 cm. Latem masa ciała samców wynosi 1,4–1,9 kg, a samic 1,4–1,6 kg. Zimą samce ważą 1,2–1,5 kg, a samice 1,0–1,3 kg. W szacie godowej noszonej wiosną i latem boki głowy i szyi szare, a tył czarno-biało kreskowany. Podgardle szare, na przedzie szyi ciemnorodzawa plama. Wierzch ciała ciemnobrązowy. Z niewielkiej odległości dostrzec można drobne, jasne plamki równomiernie rozmieszczone na całym ciele. Czarny dziób jest długi i ostro zakończony, trzymany ukośnie w górę.

W szacie spoczynkowej noszonej przez dorosłe osobniki jesienią i zimą wierzch głowy oraz tył szyi ciemny. Reszta głowy oraz szyi białe. Oko znajduje się na jasnym tle. Wierzch ciała ciemny, z widocznymi jedynie z bliska białymi plamkami, które są wyraźniejsze niż w szacie godowej. Dziób jasnoszary bez wyraźnych zaciemnień. Młode ptaki są podobne do dorosłych w szacie zimowej. Różnią się generalnie bardziej brązowym ubarwieniem wierzchu ciała oraz ciemniejszą szyją.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

We wszystkich szatach istnieje możliwość pomylenia nura rdzawoszyjego z innymi nurami: czarnoszyim *Gavia arctica* (A002), lodowcem *Gavia immer* (A003, nieopisany w tej książce) i białodziobym *Gavia adamsii* (nieopisany w tej książce). W szacie godowej nur czarnoszyi różni się od nura rdzawoszyjego przede wszystkim czarnym przodem szyi oraz czarno-białym kreskowaniem na jej bokach i na piersi. Wierzch głowy i tył szyi ciemnoszare. Na grzbiecie znajdują się białe pióra o prostokątnym zarysie, układające się w pasy. U pływających ptaków, które są słabo zanurzone, w okolicach nogi widoczna jest biała plama. Nur lodowiec oraz białodzioby są wyraźnie większe od nura rdzawoszyjego i czarnoszyjego. Długość ciała lodowca wynosi 68–98 cm, a białodziobego 75–100 cm. W szatach godowych wyglądem najbardziej przypominają nura czarnoszyjego, jednak nie mają czarnej plamy na przedzie szyi, a jedynie małą, jasną półbrozę na jej boku. Jasne pióra na wierzchu są nieco większe niż u nura

czarnoszyjego. Istotną cechą identyfikacyjną jest też kolor dzioba, który u nura czarnoszyjego i lodowca jest jednolicie czarny, a u białodziobego jasnożółty.

W pozostałych szatach (zimowej i młodocianej) wszystkie nury są bardzo trudne do identyfikacji. Nur czarnoszyi w porównaniu z rdzawoszyim jest ogólnie ciemniejszy. Na szyi i głowie ciemny kolor występuje na większej powierzchni, obejmując oko. Ponadto dziób nura czarnoszyjego ma ciemniejszą górną krawędź i końcówkę. Nur lodowiec jest równie ciemny jak czarnoszyi, a ponadto u nasady szyi występuje u niego bardzo wyraźna półbroża. Dziób jasny, z wyraźną ciemną górną krawędzią i końcówką. Nur białodzioby jest jaśniejszy od pozostałych gatunków. Charakteryzuje się brudną szyją z nieco ciemniejszym wierzchem głowy i półbrożą u nasady szyi, która jest słabiej widoczna niż u lodowca. Na wierzchu ciała, zwłaszcza u młodych ptaków, jest widoczny łuskowaty wzór. Dziób we wszystkich szatach jasny. Oko jest dobrze widoczne.

Niezależnie od szaty pływające nury różnią się pomiędzy sobą również sylwetkami: nur rdzawoszyi trzyma dziób ukośnie w górę i ma płaskie czoło natomiast czarnoszyi trzyma dziób poziomo, a czoło jest bardziej pionowe. Również lodowiec trzyma dziób poziomo, ma strome czoło z guzem, który występuje również u nura białodziobego.

Biologia

Tryb życia

Aktywny głównie w dzień. Jest gatunkiem samotnym, czasami tworzy małe stada.

Lęgi

Na małych zbiornikach jest gatunkiem bardzo silnie terytorialnym, jednak na większych tworzy liczniejsze skupiska par lęgowych. Dojrzałość płciową uzyskuje w wieku 2–3 lat. W południowej części zasięgu jaja składa na początku maja. Natomiast na dalekiej północy termin rozpoczęcia lęgów uzależniony jest od roztopów i może rozpocząć się nawet kilka tygodni później. Gniazdo zakłada zwykle nie dalej niż 0,5 m od wody, jednak maksymalnie znajdować się ono może nawet do 10 m od brzegu. Zbudowane jest z roślinności wodnej; ma kształt kopca. Gniazda najczęściej nie są osłonięte roślinnością zielną i prawdopodobnie budowane są przez oba ptaki stanowiące parę. Zniesienie składa się z 2 jaj (rzadziej 1–3), a wysiadywanie trwa 26–28 dni. Wysiadyują obydwój rodzice po złożeniu pierwszego jaja. Pisklęta pozostają w gnieździe 24 godziny, a następnie zaczynają pływać. W tym czasie są karmione owadami wodnymi, a w miarę wzrostu coraz większymi rybami. Pisklęta znajdują się pod opieką obydwój rodziców przez ponad 40 dni, a następnie uzyskują samodzielność, będąc jeszcze na lęgowisku. Zasadza różnej wielkości zbiorniki wodne. Na dalekiej północy osiąga stosunkowo małe zagęszczenie. Często na lęgi wybiera zbiorniki mniejsze niż 100 m², w których najczęściej nie ma ryb. Wówczas nury żerują na innych akwenach oddalonych od gniazda o 8 km. Liczniejszy na południu, zwłaszcza na większych (ponad 30 ha) jeziorach zasobnych w pokarm. Na powierzchniach z dużą liczbą małych zbiorników osiąga zagęszczenie do 9 p./10 km², podobnie jak na niektórych oceanicznych wyspach.

Wędrówki

Regularnie przelotny, choć trasy wędrówek poza Bałtykiem i Morzem Północnym są słabo poznane. Jesienna wędrówka zaczyna się na przełomie sierpnia i września. Wówczas rodziny stopniowo przemieszczają się na południe w miarę postępującego zlodzenia jezior. Na Bałtyku w okresie jesiennej wędrówki najliczniej bywa widywany w październiku oraz w listopadzie, w okresie silnych sztormów. Część populacji zatrzymuje się na Bałtyku na kilka tygodni w drodze na Morze Północne, Czarne i na Atlantyk. Na śródlądziu pierwsze ptaki pojawiają się już we wrześniu, a szczyt liczebności, podobnie jak na wybrzeżu, przypada na listopad i prawdopodobnie dotyczy ptaków lecących w kierunku Morza Czarnego. Najczęściej nur rdzawoszyi widywany jest pojedynczo lub w niewielkich grupkach. Wiosną wędrówka jest mniej intensywna, zwłaszcza na śródlądziu, i zaczyna się już w marcu, a kończy w maju. Jednak na najdalej na północ wysunięte lęgowiska ptaki docierają dopiero w czerwcu.

Wędrówka odbywa się prawdopodobnie tylko w dzień. Nad morzem zwykle wędrują w małych i średnio licznych stadach jednogatunkowych lub mieszanych z nurem czarnoszym. W głębi łądu częściej lecą pojedynczo.

Zimowanie

Licznie zimuje na Bałtyku, Morzu Północnym i Atlantyku. Na Bałtyku ptaki przebywają w stosunkowo wąskim pasie wzdłuż południowego wybrzeża oraz w okolicach wysp i cieśnin do izobaty ok. 20 m. Zimują tu głównie ptaki lęgowe we wschodniej Europie i w Azji. Szwedzkie nury rdzawoszye omijają Bałtyk, spędzając zimę na Morzu Północnym i Atlantyku. Pod koniec zimy na Bałtyku wzrasta liczba nurów, które przemieszczają się z innych obszarów zimowania i stąd podejmują wędrówkę na lęgowiska. W głębi łądu zimują bardzo rzadko na niezamarzniętych akwenach.

Pokarm

W okresie lęgowym pokarm stanowią małe i średniej wielkości ryby chwytane maksymalnie do 9 m głębokości. Dieta urozmaicona jest żabami, skorupiakami, owadami wodnymi oraz ikrą ryb. Najczęściej pokarm zdobywa na zbiorniku, na którym jest lęgowy. Jednak w przypadku niedostatku lub braku pożywienia chętniej niż inne nury lata na znaczne odległości w poszukiwaniu zasobnych w ryby akwenów. Ptaki pojawiające się wczesną wiosną na dalekiej północy mogą zjadać rośliny łądowe. Dzieje się tak, gdy zbiorniki wodne są jeszcze zlodzone, a roślinność łądowa stanowi jedyny dostępny pokarm. W okresie zimowym przebywające na morzu nury żywią się niemal wyłącznie rybami: dorszami, śledziami, ciernikami, babkami i innymi. Na śródlądziu żywi się również prawie wyłącznie rybami, łowiąc różne ich gatunki. Podczas nurkowania używa nóg, rzadziej skrzydeł.

Występowanie

Siedlisko

Zamieszkuje borealne i tundrowe obszary z małymi i średniej wielkości, płytkimi lub głębokimi zbiornikami. Wyjątkowo zasiedla wolno płynące rzeki. Chętnie zamieszkuje tereny do wysokości 700 m n.p.m. rozmieszczone wzdłuż wybrzeża. W czasie przelotów i zimowania zatrzymuje się na wodach przybrzeżnych oraz w rejonach podmorskich ławic, np. na ławicy Słupskiej. Na śródlądziu zatrzymuje się na wszystkich rodzajach zbiorników wodnych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przymorskie (laguny)
- 1160 Duże płytkie zatoki
- 3140 Twardowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi ławkami ramienic *Charetea*

Rozmieszczenie geograficzne

Zasiedla okołopolarne i polarne strefy w Europie, Azji i Ameryce Północnej. Nie wyróżnia się podgatunków. Na północy występuje aż do Ziemi Franciszka Józefa (83° N), natomiast południowa granica zasięgu kończy się na północy Wysp Brytyjskich (55° N). W Europie gniazduje na Wyspach Brytyjskich, w Skandynawii oraz w Rosji. Licznie zimuje na Bałtyku, Morzu Północnym i Atlantyku, rzadko spotykany na Morzu Czarnym, Kaspijskim i Śródziemnym, choć na Adriatyku nieco częstszy. Populacja wschodnioazjatycka zimuje na azjatyckich wybrzeżach Pacyfiku, a ptaki północnoamerykańskie na wybrzeżu wschodnim i zachodnim tego kontynentu.

Rozmieszczenie w Polsce

Nur rdzawoszyi zdecydowanie liczniej i regularniej jest widywany na wybrzeżu. W głębi łądu pojawia się nielicznie we wszystkich regionach kraju. Bardzo rzadko zimuje w Wielkopolsce, na Śląsku, w Małopolsce. Zimowe stwierdzenia dotyczą pojedynczych osobników przebywających na niezamarniętych akwenach.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: V gatunek narażony na wyginiecie

BirdLife International: SPEC 3

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.1, załącznik I

Konwencja Berneńska: załącznik II

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie na obszarach chronionych

W okresie przelotu i zimowania często obserwowany w rez. Mewia Łacha oraz w okolicach rez. Ptasi Raj. Na śródlądziu istnieje możliwość występowania we wszystkich rezerwatach chroniących środowiska wodne.

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja lęgowa nura rdzawoszyiego oceniana jest na 61 000–110 000 p. Gatunek zasiedla najliczniej Rosję (50 000–100 000 p.), Norwegię (2000–5000 p.), Wielką Brytanię (935–1500 p.), Szwecję (1000–1300 p.) i Finlandię (900–1100 p.). Trendy liczebności europejskiej populacji w wielu krajach nie są poznane, wiadomo jedynie, że populacja brytyjska jest stabilna. Szacuje się, że na Bałtyku zimuje ponad 19 000 nurów. Podobne liczebności osiąga gatunek na Morzu Północnym. W sumie ocenia się, że w północno-zachodniej Europie zimuje 183 000–420 000 os. W polskiej stre-

fie brzegowej stada liczące około 2000 os. widywane były w latach 1988–1993 w ostojach Przybrzeżne Wody Bałtyku i Zatoka Pomorska. Mniej licznie występuje w ostoi Ławica Słupska. Na wybrzeżu, np. na Mierzei Wiślanej, częściej niż w głębi łądu obserwowane są przelotne stada nurów liczące 50–70 os. Jednak wyjątkowo na Zb. Włocławskim widziano 67 przelotnych nurów, a koło Ornety na Warmii 21 os. Nur rdzawoszyi jest gatunkiem długowiecznym.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- w czasie wędrówki i zimowania na Bałtyku sieci stawne. Obserwuje się znaczny udział martwych nurów rdzawoszyich wśród ptaków utopionych w sieciach. Na obszarze ostoi Przybrzeżne Wody Bałtyku omawiany gatunek jest trzecim, a na Zat. Pomorskiej czwartym co do liczebności gatunkiem ginącym w sieciach rybackich. Ponadto znaczący wpływ na śmiertelność ma rodzaj używanych do połowu sieci. W lutym, gdy zmieniany jest rodzaj sieci z dorszowych o dużym oczku na śledziowe o małym oczku, liczba utopionych nurów maleje;
- ptakom zimującym na Bałtyku – zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi; pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne niebezpieczeństwo. W latach 60. i 70. XX wieku śmiertelność ptaków wodnych związana z zanieczyszczeniem morza substancjami ropopochodnymi była bardzo duża, jednak w tej chwili zagrożenie to jest niewielkie, ze względu na poprawę czystości morza;
- potencjalnym zagrożeniem może okazać się realizacja planów budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m).

Propozycje badań

Należy:

- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokarmu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- monitoring ptaków zimujących – w ramach programu „Zimowe liczenie ptaków wodnych”;
- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
 BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. 1994. Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea. Ornis Consult Ltd. Copenhagen, 105 s.
- DYRCZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna. Wrocław, 525 s.
- FRANSSON T., PETERSSON J. 2001. Svensk ringmarkningsatlas. Vol. 1. Stockholm, 189 s.
- GILISSEN N., HAANSTRA L., DELANY S., BOERE G., HAGEMEIJER W. 2002. Number and distribution of wintering waterbirds in the Western Palearctic and Southwest Asia in 1997, 1998 and 1999. Results from the International Waterbird Census. Wetlands International Global Series No. 11, Wageningen, 182 s.
- GROMADZKI M., SIDŁO P. O. 2000. Ostoje ptaków na polskim wybrzeżu Bałtyku. OTOP Gdańsk, 131 s.
- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their distribution and abundance. London, 903 s.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.). 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Barcelona, 696 s.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- MEISSNER W., STASZEWSKI A., ZIÓŁKOWSKI M. 2001. Śmiertelność ptaków wodnych na polskim wybrzeżu Bałtyku w sezonie 1998/1999. *Not. Orn.*, 42: 56–62.
- NIEDŹWIECKI S., KALICIUK J., KALISIŃSKI M., KOZŁOWSKA D., STASZEWSKI A., WYSOCKI D. 2000. Śmiertelność ptaków wodnych na szczecińskim wybrzeżu Bałtyku w sezonach 1991/1992 i 1992/1993. *Not. Orn.*, 41: 250–254.
- POKORSKI N., KULWAS A. 2002. Śmiertelność ptaków morskich w sieciach rybackich na wybrzeżu Pomorza Środkowego. *Not. Orn.*, 43: 267–270.
- SIKORA A., MEISSNER W., SKAKUJ M. 1994. Rzadkie gatunki ptaków obserwowane nad Zatoką Gdańską w latach 1983–1989. *Not. Orn.*, 35: 207–243.
- SNOW D. W., PERRINS C. M. 1998. The Birds Of the Western Palearctic. Volume 1. Non Passerines. Oxford, 108 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- TUCKER G. M., HEATH M. F., TOMIAŁOJĆ L., GRIMMETT R. F. A. 1994. Birds in Europe; their conservation status. Conservation Series No. 3. BirdLife International, Cambridge, 600 s.
- WERNHAM C., TOMS M., MARCHANT J., CLARK J., SIRIWARDENA G., BAILLIE S. (red.) 2002. The migration atlas. Movements of the birds of Britain and Ireland. London, 884 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Piotr Zieliński